

LUNDS
UNIVERSITET

Sök- och källkritik i grundskolan

OLOF SUNDIN, INSTITUTIONEN FÖR KULTURVETENSKAPER

Stockholm 23 augusti 2018

Projektets övergripande forskningsfråga lyder: vilka olika roller spelar undervisning i informationssökning och källkritik i svenska och samhällskunskap för elever i årskurs 9 för,

- a) skolundervisningen och för
- b) vardagen utanför skolan?

Syftet med projektet är att skapa en fördjupad förståelse för olika sätt att undervisa i informationssökning och källkritik som idag praktiseras, samt för om och hur dessa olika undervisningssätt kan bidra till att förbereda elever för informationssamhällets utmaningar.

Finansiär: Internetstiftelsen

Forskningsläget

- Det ökad betoning av informationssökning och källkritik sedan 1990-talet (Alexandersson & Limberg 2012)
 - Samband mellan hur elever söker och hur elever lär.
 - Nödvändigheten av att kunna formulera forskningsbara frågor.
 - Informationssökningen och presentationsformerna tar ibland överhanden.
 - För lite fokus på källkritik.

Forskningsläget

- Skillnad mellan “evaluative judgement” och “predicitive judgement” (Tarobelli 2008)
- Källkritik utlokaliseras ofta till sökmotorers (etc) rankning och jämförs därmed med “popularitet” (Sundin & Carlsson 2017)
- Människor uppmärksammar oftast enbart det ovan “folder line” (Höchstötter & Lewandowski 2009)
- Svårigheter att “läsa” sökresultat (organiska vs betalda länkar) (Lewandowski et al 2017)
- I läroplanen tenderar informationssökning att ses som en neutral teknik (Sundin 2015)

Styrdokument

- Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet (Utbildningsdepartementet 2017)
 - ”Digital kompetens är i grunden en demokratifråga”
- En uppdaterad läroplan 2018 (Lgr 11)
 - Kommentarmaterial till kursplanen i samhällskunskap (2017)
 - Kommentarmaterial till kursplanen i svenska (2017)
- Tidigare granskning från Skolinspektionen (2013, 2015)

Förändringar i styrdokumentet:

De nya skrivningarna ska bidra till att barn och elever utvecklar förståelse för hur digitaliseringen påverkar individen och samhället. De ska stärka elevernas förmåga att använda och förstå digitala system och tjänster, samt att förhålla sig till medier och information på ett kritiskt och ansvarsfullt sätt. Det handlar också om stärka förmågan att lösa problem och omsätta idéer i handling på ett kreativt sätt med hjälp av digitala verktyg.

<https://www.skolverket.se/temasidor/digitalisering/digital-kompetens#h-Forandringaristyrddokumentet>

Centralt kunskapsinnehåll

Svenska, årskurs 7-9

- Informationssökning på bibliotek och på internet, i böcker och massmedier samt genom intervjuer.
- Hur man citerar och gör källhänvisningar, även vid användning av digitala medier.
- Hur man sovrar i en stor informationsmängd och prövar källors tillförlitlighet med ett källkritiskt förhållningssätt.

Centralt kunskapsinnehåll

Samhällskunskap, årskurs 7-9

- Mediernas roll som informationsspridare, opinionsbildare, underhållare och granskare av samhällets maktstrukturer.
- Olika slags medier, deras uppbyggnad och innehåll, till exempel sociala medier, webbplatser eller dagstidningar.
- Nyhetsvärdering och hur den kan påverka människors bilder av omvärlden.
- Hur individer och grupper framställs, till exempel utifrån kön och etnicitet, samt hur information i digitala medier kan styras av *bakomliggande programmering*.
- Möjligheter och risker förknippade med internet och digital kommunikation samt hur man agerar ansvarsfullt vid användning av digitala och andra medier utifrån sociala, etiska och rättsliga aspekter.

Metod

- Kvalitativa fallstudier av fem grundskolor.
- Olika slags skolor, avseende storlek, huvudman och upptagningsområde.
- I någon mån är urvalet också baserat på genomförbarhet.
- Fokus på ämnena svenska och samhällskunskap.
- Intervjuer med lärare och bibliotekarier.
- Kvalitativa enkäter med elever i årskurs nio.

Medverkande skolor och empiriskt material

Skola	Driftsform	Elevantal (totalt/ skola)	Elever i åk 9	Antal medver- kande elever	Antal medver- kande lärare	Antal medverkande skolbiblio- tekarier
Skola 1	Friskola (4–9)	ca 400	ca 60	17	1 (2 intervjuer)	0
Skola 2	Kommunal skola (F-9)	ca 520	ca 60	57	2 (4 intervjuer)	1
Skola 3	Friskola (F-9)	ca 540	ca 50	47	2 (4 intervjuer)	1
Skola 4	Kommunal skola (6–9)	ca 600	ca 130	91	2 (4 intervjuer)	1
Skola 5	Kommunal skola (F-9)	ca 850	ca 90	27	1 (2 intervjuer)	0
Totalt		ca 2910	ca 430	239	8 (16 intervjuer)	3 (3 intervjuer)

Vad säger eleverna?

Angivna verktyg för informationssökning i samband med skoluppgifter.

	Antal	Procent
Egen telefon	118	49,4
Egen surfplatta	45	18,8
Egen laptop/dator	113	47,3
Surfplatta som jag fått låna av skolan	32	13,4
Laptop/dator som jag fått låna av skolan	177	74,1
Stationär dator i klassrum/bibliotek/datorsal	6	2,5
Annat	11	4,6
Ej svar	0	0

Angivna tjänster för informationssökning i samband med skoluppgifter

	Antal	Procent
Google, Bing eller annan sökmotor	192	80,3
NE.se	157	65,7
Wikipedia	193	80,8
Instagram	5	2,1
Facebook	13	5,4
Youtube	91	38,1
Twitter	6	2,5
Snapchat	7	2,9
Dags- eller kvällstidningar på nätet	114	47,7
Forum på nätet	36	15,1
Annat	17	7,1
Ej svar	0	0

”Jag brukar använda NE.se eftersom hemsidan är väldigt pålitlig och vi har blivit rekommenderade att kunna använda oss av den källan. Själv så använder jag också Wikipedia eftersom plattformen är så pass stor och oftast när man söker på någon information så kommer alltid Wikipedia upp som första alternativ. ”

Elevernas självupplevda förmåga

- Tycker du att du är bra på att söka efter nyheter, fakta och information till skoluppgifter på nätet?
 - 42 %: Ja, jättebra
 - 48 %: Ja, helt ok
- Tycker du att du är bra på att avgöra om du kan lita på nyheter, fakta och information som du hittar på nätet?
 - 26 %: Ja, jättebra
 - 58 %: Ja, helt ok

Elevernas bild av undervisningen

- De allra flesta menar att de fått undervisning om källkritik och informationssökning och att denna är användbar i skolan.
- Fritextsvaren visar att det ofta handlar om traditionella kriterier för källkritik:
 - ”Vem har skrivit det? Är det en privatperson, en sökmotor, uppslagsverk, professor? Hur gammal är faktan? Vad är syftet med hemsidan? Vad för typ av information är det?”
- Flertalet elever (64 %) tycker att de har användning av skolans undervisning under fritiden.
- Samtidigt verkar informationssökning och källkritik främst associeras med skolan.

Vilket av följande verktyg brukar du använda på fritiden?

Du kan kryssa för flera alternativ.

	Antal	Procent
Egen telefon	214	89,5
Egen surfplatta	62	25,9
Egen laptop/dator	151	63,2
Surfplatta som jag fått låna av kompis/förälder/annan	13	5,4
Laptop/dator som jag fått låna av kompis/förälder/annan	41	17,2
Stationär dator som jag fått låna av kompis/förälder/annan	6	2,5
Familjens gemensamma dator	22	9,2
Annat	18	7,5
Ej svar	3	1,3

Vilka av följande tjänster brukar du använda på fritiden? Du kan kryssa för flera alternativ.

	Antal	Procent
Google, Bing eller annan sökmotor	178	74,5
NE.se	43	18,0
Wikipedia	113	47,3
Instagram	155	64,9
Facebook	138	57,7
Youtube	194	81,2
Twitter	46	19,2
Snapchat	160	66,9
Dags- eller kvällstidningar på nätet	80	33,5
Forum på nätet	55	23,0
Annat	14	5,9
Ej svar	3	1,3

”De sociala medier jag använder mig av är mest för att kolla på inlägg om vardagliga saker som mina vänner lägger upp. Snapchat använder jag för att prata med mina kompisar. Youtube använder jag för underhållning och ibland information. Ifall jag vill ta reda på något speciellt använder jag mig av Google och Wikipedia.”

Några lärarröster

Ja, det har varit främst i historia som jag jobbar med källkritik. Att man tittar på de här, de källkritiska begreppen. (Skola 1)

[F]ör det första så har en A-elev alltid många olika källor. /.../ Självklart, och när den granskar källorna så... en A-elev hittar alltid /.../ vad som skulle göra den [källan] mindre trovärdig. /.../ ... Den visar nästan alltid båda sidorna. (Skola 2)

Jag skulle kunna göra en uppgift om det... [informationssökning och källkritik] det skulle jag. Men jag har inte gjort det. (Skola 5)

Om bedömning: Det var nog inte så mycket tal om informationssökning så, faktiskt. (Skola 3)

Om tillit: Att man inte ska lita på det man ser eller hör. Det är det första, tänker jag. Lita inte på det någon säger eller skriver. Det är det första man ska prata om när det gäller källkritik. (Skola 4)

Olika sätt att undervisa om käll- och sökkritik i skolan

- Informationssökning och källkritik som isolerat kunskapsinnehåll
- Informationssökning och källkritik som integrerat kunskapsinnehåll
- Informationssökning och källkritik som aspekt på kunskapsinnehåll

Genomgående tendenser

- Den synliga källkritiken
 - Lätt att tala om och många exempel.
 - Upphovsman (äkthet), när den är publicerad (tid), jämförelse med andra källor (beroende) och dolda agendor (tendens).
 - Bedöms genom *kvantitet*, *kvalitet* och *kritik*.
- Den osynliga informationssökningen
 - Informationssökning central, men utan problematisering.
 - Om informationssökning nämns är det som studieteknik.
 - Utgör i regel inte underlag för bedömning.

Slutsatser

- Undervisning i källkritik har betydelse för elevernas skolgång och för hur de interagerar med information på fritiden. Med källkritik avses i skolan främst de fyra kriterierna äkthet, tid, beroende och tendens.
- En kontextualiserad källkritik – där även förståelse för nätets infrastruktur, användargenererad data och algoritmers betydelse och funktion ingår – är sällsynt.

Slutsatser

- Informationssökning som undervisningsinnehåll får stå tillbaka för källkritiken och som bedömningsunderlag är förmågan att söka information i det närmaste frånvarande.
- Det behövs en diskussion om vad som avses med informationssökning och källkritik, inklusive en diskussion kring källkritikens gränser och källtillit.
- Den roll som skolbibliotekarier har i relation till undervisning om och bedömning av informationssökning och källkritik behöver förtydligas.

Forskningsutmaning:

Att ingående följa några ”best practice” för att se hur de hanterar undervisning och bedömning av informationssökning och källkritik.

Tack!

LUNDS
UNIVERSITET

- Alexandersson, M. & Limberg, L. (2012). Changing conditions for information use and learning in Swedish schools: A synthesis of research. *Human IT*, 11(2), s. 131–154.
- Höchstötter, N. & Levandowski, D. (2009). What users see: Structures in search engine results pages. *Information Sciences*, 179(12), s. 1796–1812.
- Lgr 11 (2017). Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. 4:e uppl. Stockholm: Skolverket.
- Lewandowski, D., Kerkmann, F., Ruemmele, S. & Suenkler, S. (2018). An Empirical Investigation on Search Engine ad Disclosure. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 69(3), s. 420-437.
- Pan, B., Hembrooke, H., Joachims, T., Lorigo, L., Gay, G. & Granka, L. (2007). In Google we trust: Users' decisions on rank, position, and relevance. *Journal of Computer Mediated Communication*, 12(3), s. 801–823.
- Skolinspektionen (2013). Undervisning i SO-ämnena år 7-9. Mycket kunskapande men för lite kritisk granskning. Skolverket, Stockholm.
<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2013/so/kvalgr-sam-slutrapport.pdf> [2018-04-30]
- Skolinspektionen (2015). Undervisningen i historia. Skolverket, Stockholm.
<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2015/historia-grundskolan/k-15-08-historia-rapport.pdf> [2018-04-30]
- Skolverket (2017a). Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet. Rev. uppl. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2017b). Kommentarmaterial till kursplanen i svenska (reviderad 2017). Stockholm: Skolverket.
- Sundin, O. (2015). Invisible search: Information literacy in the Swedish curriculum for Compulsory schools. *Nordic Journal of Digital Literacy*, 10(4), s. 193–209.
- Sundin, O. & Carlsson, H. (2016). Outsourcing trust to the information infrastructure in schools: how search engines order knowledge in education practices. *Journal of Documentation*, 72(6), s. 990–1007.
- Sundin, O. & Haider, J. (2018). Källkritik, självkritik och källtillit. I U. Carlsson (red.), *Medie- och informationskunnighet (MIK) i den digitala tidsåldern - en demokratifråga. Kartläggning, analyser, reflektioner*. Göteborg: Nordicom.
- Taraborelli, D. (2008). How the Web is changing the way we trust. I A. Briggle, K. Waelbers, P. A. E. Brey (red.), *Current Issues in Computing and Philosophy*. Amsterdam: IOS Press, s. 194–204.
- Utbildningsdepartementet (2017). Nationell strategi för skolans digitalisering. Stockholm.

